

Sipos Dávid*
Kolozsvár

Konnert Márton vagy József?

Konnert-orgonák Erdélyben**

Martin Konnert oder Josef Konnert? Konnert-Orgeln
in Siebenbürgen. Zusammenfassung

Wie man es aus der Geschichte von fünf Orgeln feststellen kann, umfängt die Arbeit von Josef und Martin Konnert ein gutes Jahrzehnt. Über Martin Konnert gibt es nur eine Angabe und über Josef Konnert ab 1853 gar keine. Aber man könnte annehmen, dass die Orgel in Vajdakamarás von Josef Konnert und die Orgel in Középlak von ihm und von seinem Vater gebaut worden sind, während die Orgel in Szucság Martin Konnerts Arbeit ist. Es sind aber noch viele Fragen offen geblieben, was die Orgel in Kendilóna betrifft und die Frage, was für eine Rolle die Orgelbauerfamilie Konnert beim Kaufen und Aufbauen der Orgel in Désakna gespielt hat.

Es verlangt nach weiteren Forschungen betreff Martin Konnerts Lebens vor seiner ersten Arbeit 1808 in Klausenburg, seines Ausbildungsorts und seines Umzugs nach Klausenburg. Ähnlich sind die weiteren Forschungen betreff des Zeitraumes nach 1853 notwendig, die uns über Arbeit und Leben Josef Konnerts Angaben geben könnten.

Schlüsselwörter: Orgeln, Orgelbauer, Martin Konnert, Josef Konnert.

Konnert Márton kolozsvári orgonaépítőről keveset tud a szakirodalom,¹ és az eddig tudottak is inkább homályossá tették személyét és orgonáinak történetét, semmint tisztázták azokat. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy Konnert Márton nem tartozott az erdélyi orgonaépítők élvonalába, tekintve, hogy a szakirodalom eddig csupán négy orgona, a szucsági, a kendilónai, a középlaki és a vajdakamarási református templomban található hangszer-ek építését kapcsolta nevéhez.² Közülük a középlakit és a vajdakamarásit csak

* Sipos Dávid 2003 és 2008 között folytatott tanulmányokat a Kolozsvári Protestáns Teológiai, magiszteri képzésben az amszterdami Vrije Universiteit egyetemen részesült, jelenleg pedig a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karának doktorandusza. Doktori tézisének témája: az Erdélyi Református Egyház elpusztult, illetve meglévő orgonáinak története és leírása. Egyetemi tanulmányai előtt és alatt részt vett az esztergomi bazilika, több budapesti templom, a szépenyerűszentmártoni és a mákófalvi orgonák javítási munkálataiban.

** A kutatást a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet támogatta.

¹ Gondolok itt Dávid István: *Műemlék orgonák Erdélyben*. Polis Könyvkiadó – Balassi Könyvkiadó Kolozsvár–Budapest 1996. és Binder, Hermann: *Orgeln in Siebenbürgen*. Gehann Musik Verlag, Kludenbach 2000. című könyveire. Hermann Binder nem is említi Konnert Márton.

² Dávid István: *i. m.* 196–197.

feltételezhetően építette Konnert Márton.³ A helyzetet az is bonyolítja, hogy a neve többféleképpen fordul elő. Dávid István Kommert Mártonként említi,⁴ de a vajdakamarási orgonatorténethnél már megjelenik a Kommert József név is a hangszer készítőjeként.⁵

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk meg, hogy ki volt Konnert Márton, hogyan került a József név az orgonák történetébe, illetve melyik név a helyes. Ugyanakkor közöljük a Konnert-orgonák történetét is.

Konnert Márton nem Kolozsvárott született, mivel neve nem szerepel a kolozsvári Evangélikus-Lutheránus Egyházközség születési anyakönyveiben. Születési helyét sem tudjuk, idejét is csak a halálzási dátumból kiszámítva tehetjük 1771-re. Ugyanis a kolozsvári Evangélikus-Lutheránus Egyházközség halálzási anyakönyvéből az derül ki, hogy *Martin Connerth Klaviermeister* 1851. március 8-án halt meg 80 éves korában.⁶

Élete első 37 évéről mindeztidáig nem tudunk semmit. Kolozsvári tartózkodásáról 1808-as adatok beszélnek legelőször: 1808. április 25-én feleségül vette a római katolikus Susanna Trezler,⁷ és ugyanabban az évben javította a kolozsvári Külmagyar-utcai református templom orgonáját.⁸ Ezek szerint Konnert már bizonyosan állandó kolozsvári lakos volt ebben az évben, orgonaépítő műhelyt nyitott és családot alapított.

Az eddig felkutatott levéltári adatok arról tanúskodnak, hogy Konnert orgonaépítési és javítási munkája eléggé csendes volt az elkövetkezett 35 évben. Esetleg a kendilónai orgona építését tehetjük erre az időszakra.⁹ Viszont családi élete annál eseménydúsabb ebben az időszakban. 1809-ben született meg első

³ Dávid István: *i. m.* 196–197.

⁴ Uo.

⁵ Uo. 148.

⁶ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Fond 71 Anyakönyvek gyűjteménye (továbbiakban ROLKm 71), a kolozsvári Evangélikus Egyházközség halálzási anyakönyve, 1837–1875, 71/6, 243.

⁷ ROLKm 71., a Római-katolikus Plébánia házasságkötési anyakönyve 1808–1824, 71/42, 142. A többi vegyes házasság esetében az anyakönyvben a pap mindig feljegyezte a nem római katolikus személy vallását. Érdekes módon Konnert Mártonnál nem jegyezték fel, hogy lutheránus volt.

Susanna Trezler családneve többféleképpen jelenik meg a katolikus anyakönyvekben: *Tresler* (ROLKm 71/42, 19) *Dreszler* (ROLKm 71/42, 83), *Dresler* (ROLKm 71/42, 8), *Drechsler* (ROLKm 71/59, 27).

⁸ Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár (továbbiakban EREL), fasc. XIII. nr. 107., inter acta.

⁹ A kendilónai orgona szerkezete, külalakja szinte megegyezik a szucsági orgonáéval, s ezért tételezhető fel, hogy Konnert Márton építette. A kendilónai helyzetet az bonyolítja, hogy a levéltári adatok szerint az egyházközségnek talán már 1761-ben is volt orgonája, amelyet biztosan nem Konnert Márton épített. Ha a jelenlegi orgonát Konnert Márton építette, akkor ez az egyházközség második orgonája. Ld. EREL, a Dési Református Egyházmegye levéltára (DésEhmLvt), Kendilóna-csomó nr. 19. Kiss István: A Dési Református Egyházmegye történeti névtára. In: *Református Szemle* 1999/4, 315. A kendilónai orgona építésének körülményeire később visszatérünk.

gyermeke, József, majd további öt: 1811-ben Zsuzsanna, 1813-ban Erzsébet, 1815-ben Ferenc, 1818-ban István, és végül 1820-ban Endre.¹⁰ A hat gyermek közül négy érte meg a felnőttkort, Erzsébet 6 naposan, Endre hétévesen halt meg.¹¹

Konnert Márton első ismert orgonája (ha a kendilónait nem számítjuk ide) a szucsági református templomban levő hangszer, amelyet 1843-ban épített,¹² de ezt sem tekinthetjük teljes mértékben önálló munkának, mert az orgona építését 1841-ben Szentgyörgyi Bálint kezdte el, aki 1842-ben váratlanul meghalt, és az egyházközség Konnert Mártont bízta meg a hangszer felépítésével.¹³ Nem tudjuk azonban, hogy ennek a hangszernek hányadrésze Szentgyörgyi és hányadrésze Konnert.

A második ismert Konnert-orgona a középlaki református templomba készült 1850-ben. Ezt a hangszeret Konnert Márton idős kora miatt (ekkor 79 éves volt) jobbára már legidősebb fia, József készíthette el, az orgonaszerződést is ketten írták alá.¹⁴ Konnert József már ezelőtt is az apja műhelyében dolgozott, bár az 1843-as szucsági orgonaépítésnél a neve nem kerül elő.¹⁵ A középlaki munkálatokról fennmaradt szerződéseket is mind Konnert József írta, apja csak aláírását adta,¹⁶ így feltételezhető, hogy műhelyüket is már jobbára József vezette. Konnert Márton a vajdakamarási orgona építése közben halt meg 1851-ben,¹⁷ a hangszeren található felirat már csak Konnert Józsefet említi, mint a hangszer építőjét.

Konnert József teljesen önállóan épített hangszeréről nincs tudomásunk, 1851 utáni munkásságáról mindeztidáig csak a désaknai 1851-es orgonavásárlás kapcsán ismerünk néhány adatot.¹⁸ A gyülekezet már 1851-ben orgonát akart építtetni vagy vásárolni. 1851-ben a szentbenedeki Kornis-kastély orgonáját vizsgálták meg, de végül nem vásárolták meg.¹⁹ Blahunka Sámuel, Konnert Márton és egy Ruzicska családnevű orgonaépítőtől kaptak 1851-ben árajánlatot egy új

¹⁰ ROLKm 71/42, 8., 19., 38., 51., 66., 83.

¹¹ ROLKm 71/42, 50., ROLKm 71/56, 23.

¹² A Szucsági Református Egyházközség levéltára helyben (Szucság lvt), I/15, A Szucsági Református Egyház Aranykönyve, 25–26.

¹³ EREL, Kolozs-Kalotai Református Egyházmegye levéltára (KolKalEhmLvt), Szucság-csomó nr. 32, 33.

¹⁴ A Középlaki Református Egyházközség levéltára helyben (Középlak lvt.). Az egyházközség és Konnert Márton és József között megkötött szerződés 1850. augusztus 16-ról. Jelzet nélkül.

¹⁵ Szucság lvt, I/15, A Szucsági Református Egyház Aranykönyve, 25–26.

¹⁶ Középlak lvt, Nyugta 400 rénes forint kifizetéséről Konnert József és Márton aláírásával. 1850. október 20. Jelzet nélkül.

¹⁷ Az előpénzt már 1849-ben kifizette az egyházközség Konnertéknek. A Vajdakamarási Református Egyházközség levéltára helyben (Vajdakamarás lvt), I/3, Egyházi számadások és jegyzőkönyvek 1803–1894, 1848–49.

¹⁸ EREL, a Dési Református Egyházmegye Levéltára (DésEhmLvt), Vizitációs jegyzőkönyvek (VizJkv) II/7, 1852–1860, 104. 179.

¹⁹ DésEhmLvt, VizJkv II/6, 1843–1852, 506.

orgona építésére.²⁰ Valószínű, hogy ez 1851 márciusa előtt történt, mert Konnert Márton az év márciusában meghalt. Végül a gyülekezet nem egy új orgona építése mellett döntött, hanem a sályai (románul Axente Sever, Szeben megye) lutheránus egyház régi orgonáját vásárolták meg 1852-ben.²¹ Az 1852-es gondnoki számadás beszámol arról, hogy „az orgona csinálónak a felrakásért fizettem összesen 135 rénes forintot”,²² de nem jegyezték fel a nevét, így nem tudjuk, hogy Konnert József vagy más orgonaépítő dolgozott az orgona összeszerelésén. Konnert József csak később jelenik meg egyértelműen a számadásokban: 1853 augusztusában kétszer írnak levelet neki,²³ majd 1854-ben megtisztította az orgonát.²⁴ Talán ebből valószínűsíthető, hogy ha a tisztítást vele végeztették, akkor az összerakást is ő végezte.

Konnert József további munkáiról nem tudunk, és halálozási bejegyzését az állami levéltárban az 1895-ig tartó anyakönyvekben nem találtuk meg, nem tudni, mikor halt meg.

Konnert Márton és József neve többféleképpen szerepel az anyakönyvekben: Martin Connerth,²⁵ Konert,²⁶ Konnert,²⁷ Dávid István Kommertnek írja.²⁸ Egyetlen fennmaradt sajátkezű aláírásuk az 1850-ben keltezett középlaki szerződésen olvasható, Márton és József is Konnertnek írja nevét,²⁹ ezért ez a névforma fogadható el helyesnek.

A következőkben építésük idejének sorrendjében közöljük a Konnert-orgonák történetét.

Szucság

Egymanuális, 6 regiszteres, hátuljátszós, rövidoktávós, mechanikus csúszkaladás orgona.

Építette: Konnert Márton, 1843.

Orgonaszekerény: háromosztatú (8–7–8) klasszicista jellegű.

Diszpozíciója: Manuál C, F, D, G, E, A – c”” 45
Coppel 8’

²⁰ A Désaknai Református Egyházközség levéltára helyben (Désakna lvt), I/2 Levéltári Lajstromkönyv 1966, 113. A désaknai levéltárnak csak töredéke maradt fent, néhány szálas irat mellett két levéltári lajstromkönyv.

²¹ DésEhmLvt, VizJkv II/7, 1852–1860, 60.

²² Uo.

²³ *Konnerthnek levelet írtam kétszer Kolozsvárra 15 krajcár.* DésEhmLvt, Désakna-csomó nr. 66.

²⁴ 1854. aug. 23. *Konnert Josef orgonakészítőnek az orgona tisztogatásáért 7 rf. 30 kr.* DésEhmLvt, Désakna-csomó nr. 67.

²⁵ ROLKm 71/6, 243.

²⁶ ROLKm 71/57, 19.

²⁷ ROLKm 71/59, 66.

²⁸ Dávid István: *i. m.* 196–197.

²⁹ Középlak lvt, Az egyházközség és Konnert Márton és József között megkötött szerződés 1850. augusztus 16-ról. Jelzet nélkül.

Flauta	4'
Principal	2'
Flauta	2'
Superoctav	1' (c'-c" oktáv ismétlődik)
Dob (do-do#)	

Története

A szucsági orgona építéstörténete 1841-ben kezdődik, amikor „orgona művész Szentgyörgyi Bálinttal egy újonnan készítendő hat mutatis organát alkudott az eklézsia 700 rénes forintba váltóba”.³⁰ A hangszert gyülekezeti adakozásból kezdték el építeni, 1841-ben 142 rénes forint 40 krajcárt gyűjtöttek,³¹ 1842-ben 7 rénes forint 29 krajcárt.³² A maradék összeget „úgy teremtték elő, hogy 450 rénes forint értékű fát vágtak le és adtak el az egyház erdejéből”.³³ Az orgona építése 1841 májusában már folyt, ekkor fizetnek először Szentgyörgyi Bálintnak.³⁴ Az építés 1842 februárjában még tartott, ekkor fizetnek utoljára Szentgyörgyinek.³⁵ Az orgonaépítő ezután valamikor váratlanul meghalt, és ne-

A szucsági orgona homlokzata

hogy az eklézsia kárban maradjon, sürgősen más orgonaépítőt kellett keresniük.³⁶ Az 1843-as számadás sajnos hiányzik az egyházmegyei levéltárból, és az egyházközségben sem található meg, így csak az egyházközségi aranykönyvből tudjuk, hogy az orgona megépítését Konnert Márton vállalta el.³⁷ Nem tudni azonban, hogy Konnert új organát épített vagy a megkezdettet fejezte be. Az aranykönyv szerint az orgona 1843-ban készült 770 rénes forint váltó készpénzért,³⁸ az viszont talány marad, hogy ennek az összegnek egy részét Szentgyörgyi Bálintnak fizették-e ki, s a maradékot Konnert Márton kapta-e a hangszer befejezéséért, vagy pedig Konnert Márton épített teljesen új hangszert a 770 rénes forintért.

³⁰ KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 32.

³¹ Uo.

³² KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 33.

³³ Szucság lvt, I/15, A Szucsági Református Egyház Aranykönyve, 26.

³⁴ Számadás 1841-ről. KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 32.

³⁵ Uo.

³⁶ Számadás 1842-ről. KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 33.

³⁷ Szucság lvt, I/15, A Szucsági Református Egyház Aranykönyve, 25.

³⁸ Uo.

Az orgona építése 1843-ban befejeződött, de az árát még 1844-ben³⁹ és 1846-ban⁴⁰ is fizették. Az orgona javításairól 20. századi adataink vannak. 1905-ben vettek a hangszerhez orgonaszíjat,⁴¹ de valószínű, hogy ekkor már komolyabb meghibásodásai is lehettek a hangszernek és nem csupán az orgonasíj szorult javításra. Ugyanis az egyházközség aranykönyvében a következő bejegyzést lehet olvasni:

Az 1843-ban befejezett szucsági orgona játékasztala

„[1908-ra] annyira megromlott a szerkezete, hogy használhatatlanná vált. Ekkor a javításra fedezet nem lévén egy harmónium vétetett és állítatott be a nyugat felőli karzatra.”⁴²

Az 1907-es egyházközségi vagyonleltár későbbi bejegyzéséből ismerjük a hangszervásárlás körülményeit: „a szucsági ifjúsági egyesület ajándékozott az 1910 év január havában az egyházközségnek egy harmóniumot 400 korona értékben”.⁴³ Akár 1908-ra, akár 1910-re romlott el teljesen az orgona, 1913-ban már bizonyosan nem használták, mert az akkor készült egyházközségi vagyonleltárban a *használaton kívül* megjegyzést fűzték az orgona mellé.⁴⁴

Az egyházközség az ifjúság által ajándékozott harmóniumot használta 1921-ig, de időközben a régi orgona javítására 1918-ban orgonaalapot hoztak létre.⁴⁵ Az orgonaalap 1926-ig követhető nyomon,⁴⁶ de már 1921-ben

„[...] az egyháztagek közös költséggel a régi, de használhatatlan orgona renoválását határozták el. Simon László kolozsvári mesternek adatott ki a munka, aki elvállalta és megcsinálta a régi harmóniumért és 4000 lej készpénzért. Megszólt a renovált orgona 1921 év pünköszt ünnepére. A költségek közadakozásból, önkéntesen, kiadás nélkül jöttek össze. Ez alkalommal újra építettett az orgona karzatja is a hívek ingyenes kaláka munkájával.”⁴⁷

³⁹ *Az orgona művészeknek fizetetlen része kifizetése 35 rf.* KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 34.

⁴⁰ *Az algondnoknak az orgona árába adósság 2 rf 30 kr.* KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 36.

⁴¹ KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 96.

⁴² Szucság lvt, I/15, A Szucsági Református Egyház Aranykönyve, 26.

⁴³ Szucság lvt, C/31, Vagyoni ügyek 1820–1916. Vagyonleltár 1907.

⁴⁴ KolKalEhmLvt, Szucság-csomó nr. 114.

⁴⁵ Uo. 131.

⁴⁶ Uo. 144.

⁴⁷ Szucság lvt, I/15, A Szucsági Református Egyház Aranykönyve, 26.

Az orgonát legutoljára Albert József restaurálta 2003-ban, így ma is használható állapotban van.

Kendilóna

Egymanuális, 5 regiszteres, rövidoktávós, hátuljátszós, mechanikus csúszkaládás orgona.

Építette: külalakra és szerkezetre nézve Konnert Márton.

Orgonaszerkevény: háromosztatú (8–7–8) klasszicista jellegű.

Diszpozíció: Manuál C, F, D, G, E, A – c” 45

Coppel 8’

Flauta 4’

Octav 2’

Quint 2 2/3’

Mixtura 2x 1’

Játéktechnikai segítőik: Tremolo.

Története

A kendilónai orgona történetének tisztázását nehezíti az, hogy az egyházközségi levéltár 1944-ben teljes egészében megsemmisült. Az orgonaépítésre vonatkozóan csak a vizitációs jegyzőkönyvekből és az egyházmegyei levéltárból lehet néhány adatot tudni.

A kendilónai orgona homlokzata

Pánczél Zsigmond 1850-ben írt egyházközségi történetében azt olvashatjuk, hogy „kántorok voltak az orgona felállítása óta: Lamotai 8 évig”.⁴⁸ Kiss István szerint Lamotai Sámuel 1749–1769 között volt kántor Kendilónán.⁴⁹ Ezek szerint az orgonát mindenképpen 1769 előtt építették. Ha Pánczél Zsigmond Lamotairól szóló adata helyes, akkor az orgona felállításának évét 1761-re tehetjük. Ez viszont nem biztos, mert Pánczél Zsigmond és Kiss István névsora között elég nagy különbségek vannak, legfőképpen az évszámokkal kapcsolatosan. Ha elfogadjuk az 1761-es dátumot, és ha az akkor felállított orgona van most is a temp-

⁴⁸ DésEhmLvt, Kendilóna-csomó nr. 19.

⁴⁹ Kiss István: A Dési Református Egyházmegye történeti névtára. In: *Református Szemle* 1999/4, 315.

lomban, akkor azt semmiképpen sem Konnert Márton építette, hiszen ő csak 1771-ben született. Ha viszont az orgona építését a 18. század második felére tesszük, akkor Konnert Márton még éppen belefér a lehetséges építők közé, hogyha a hangszert valamikor a századforduló előtt építette. Ebben az esetben viszont tisztázatlan marad a kérdés, hogy Konnert miképp került kapcsolatba a kendilónai egyházközséggel a 18.

A kendilónai orgona játékasztala

század végén, ha 1808 előtti kolozsvári tartózkodása bizonytalan. A kendilónai orgona hasonlósága a szucságival mindenképpen szembetűnő: homlokzatának felosztása, belső szerkezete majdnem azonos a szucságival, a regiszterek hasonlóak, egyedül a fúvó más szerkezetű (a szucsági egy darab ékfúvóból áll, amely a szelláda alatt helyezkedik el az orgonaszekrényben, a kendilónai pedig két kisebb ékfúvóból áll, amelyek az orgonára nézve merőlegesen helyezkednek el, és az orgonaszék alatti pódium alatt találhatók – ld. a fényképeket). Ha a kendilónai orgona építését mégiscsak körülbelül 1761 körülre datáljuk, és a ma létező orgonát Konnert Mártonnak tulajdonítjuk, akkor ez már a második hangszere az egyházközségnek. Mintha ezt támasztaná alá Erich Türk kutatása is, aki a jelenlegi hangszer építését 1840–1860 közé teszi,⁵⁰ viszont már tudjuk, hogy ebben az esetben 1851-nél később nem épülhetett.

Az orgona vagy orgonák javításáról 1840-től kezdődően vannak adataink, az egyházközség 1840-ben az „orgonafúvó csigáihoz” vásárolt faolajat,⁵¹ de ez inkább karbantartási munkálat, semmint egy 18. századi régi orgona generáljavítása. Ekkor nem jegyezték meg, hogy új orgona volna szükséges a templomba, vagy pedig hogy az már elavult lenne.

Amennyiben a Konnert-orgonához vettek faolajat, akkor az mindenképpen 1840 előtt épülhetett. Az orgona régiségére és hibáira kezdtek később megjegyzéseket tenni, amikor 1892-től 1895-ig minden évben leírta a vizitáció, hogy az orgona elavult és javítást igényel.⁵² Az utolsó, 19. században kelt adat éppen az orgona megjavításáról szól. Ezt 1896-ban hajtották végre.⁵³

⁵⁰ A temesvári Universitatea de Vest egyetem interneten elérhető orgonarepertóriuma. Ld. http://www.monografia-orgilor.uvt.ro/NEW/viewGuest.php?id_fisa_documentara=1513 (2013. június 6.).

⁵¹ DésEhmLvt, VizJkv II/5, 1836–1842, 373.

⁵² EREL, Püspöki levéltár (Püspöki lvt), DésEhm VizJkv 1893, 1894, 1895, 1896. Mindegyik vizitációs jegyzőkönyvben a 33. pont.

⁵³ Püspöki lvt, DésEhm VizJkv 1897.

A kendilónai orgona fúvója és játékasztala

A kendilónai orgona erősen megrongálódott a második világ-háború végére. Az 1948-as leltár szerint 80 százalékos volt a rongálódás.⁵⁴ Ez a megjegyzés azért érdekes, mert 1946–47-ben Simon László nagyméretű javítást végzett a hangszeren, a javítás után pedig még orgonaszentelési ünnepséget, sőt bált is rendezett a gyülekezet.⁵⁵

Ezek után már semmi írott információt nem tudunk az orgonáról. Jelenleg ezt az állapotot mutatja: az egyik fúvója kihasadt,

a regiszterek pedig hangolásra szorulnak. Az orgona nagyméretű javítást igényelne. A gyülekezet egy elektronikus orgonát használ az ének vezetésére.

Középlak

A középlaki református templomban álló orgona egymanuálos, előljátszós, 6 regiszteres, mechanikus csúszkaládás, eredetileg hátuljátszós, szíjjhúzó hangszer.

<i>Építette:</i>	Konnert Márton és Konnert József, 1850	
<i>Orgonaszekrény:</i>	háromosztatú (7–9–7) klasszicista jegyekkel	
<i>Diszpozíciója:</i>	Manuál	C – c''' 49
	Bourdon	8'
	Flöte	4'
	Principal	4'
	Octav	2'
	Quinta	2 2/3'
	Superoctav	1'

Története

Az orgona felállításának anyagi alapjait néhai Nemes Kónya István vetette meg 1844 körül:

„[Nemes Kónya István] aki élő szóval hiteles bizonyságok előtt tett vég hagyományá által gazdaasszonyát Oltyán Máriát, kit javai örökössének hagyott, arra kötelezte, hogy a nevezett Ecclesiának orgonakészíttetésre 500 forintot fizessen.”⁵⁶

⁵⁴ IgtanLvt, A 14, EREK vagyonleltára (1948), Kendilóna.

⁵⁵ DésEhmLvt, Kendilóna-csomó b nr. 150 és 151.

⁵⁶ KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 45.

Az örökös viszont nem akarta kifizetni az orgonaépítésre hagyományozott összeget, helyette inkább gyülekezeti gyűjtést ajánlott, s ezért a presbitérium jogorvoslatért fordult a Főkonzisztóriumhoz.⁵⁷ Az adomány körüli huzavona évekig tarthatott, mert az egyházközség csak 1850 júniusában határozza el az orgona megvásárlását.

„1850-ik évben június holnap 23-ikán határozódott, hogy a közelebb jövő héten t[iszteletes] Jónás Elek úr Újhellyi Sándor és Lippai György atyánkfiai fognak utazni Kolozsvárra az Ecclésia határozatából, hogy egy orgonát, melyel alkuba is vagyunk, vásároljanak meg, kiket is felhatalmazunk ezen szent célra mennél otsóbban és törvényesebben vigyék véghez. Csak ugyanezen orgona felállítására felhatalmazzuk d[omesticus] curator Jakab Antal atyánkfíát, hogy törvényes camatra 100 – száz ezüst rénesforintokat költsönözzön.”⁵⁸

Másodlagos források szerint a gyülekezeti küldöttség még aznap elindult Kolozsvárra, hogy megegyezzenek az orgonaépítővel,⁵⁹ de a szerződéskötésre csak augusztus 16-án került sor. A hangszer félig-meddig már készen állt az orgonaműhelyben, úgy, ahogy az építők nyilatkoztak a szerződésben:

„[...] lévén nekünk Kolozsvárt lakozó Konnert Mártonnak – fiammal Konnert Józseffel egy készülőfélben levő hat mutatis – egy tremurával és Dobbal felszerelt orgonánk – ezen orgonát eladtuk mai napon a középlaki Ev. Ref. Ekklesiának 800 – nyoltzszáz váltó rénes forintokért.”⁶⁰

A megegyezés szerint az orgonát Konnertéknek öt hét alatt kellett befejezniük, vállalták annak kiszállítását és felállítását a középlaki templomban, és pedig az év Szent György napjáig, illetve tartoztak még a következőkkel:

„[...] vízfestékekkel égszínkékre megfesteni, tisztességes aranyozással felékesíteni, a kellett párkányzattal magát az orgona felibe helyezett urnát, úgy magát az egész orgona építményt a szükségesen kellő czirádákkal – nemes ízlésnek megfelelőleg ellátni, s az alább megemlíendő s az ekklesiával egyetértőleg meghatározandó fel- és emlékiratokat aranyozott betűkkel megtenni – elkészíteni.”⁶¹

Az elvégzett munkára Konnerték öt év garanciát vállaltak, és 400 forint előleget kértek, amelyet az orgona felállításáig lekötöttek.⁶²

⁵⁷ KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 45.

⁵⁸ Középlak lvt, I/12 a Középlaki Ev. Ref. Nemes Sz. Ekklesia határozati jegyzőkönyve (PresbJkv) 1848–1885, 29.

⁵⁹ A Királyhágómelléki Református Egyházkerület orgonaösszeírása 1987 (N. Ek. 1987), idézi Dávid István: *i. m.* 97.

⁶⁰ Középlak lvt, Az egyházközség és Konnert Márton és József között megkötött szerződés 1850. augusztus 16-ról. Jelzet nélkül.

⁶¹ Középlak lvt, Az egyházközség és Konnert Márton és József között megkötött szerződés 1850. augusztus 16-ról. Jelzet nélkül.

⁶² Uo.

Az év szeptember 1-jén az orgona már elszállításra készen állt a kolozsvári műhelyben, az eklézsia az orgonát szállító szekereseknek egy öl fát fizetett, mivelhogy „az ekléziának költségre való pénze nincsen”.⁶³ 1850. október 20-án nagyjából el is végezték az orgona felállítását, Konnerték pedig felvehették a leköötött 400 forintot, azzal a kikötéssel, hogy pótolniuk kell az orgonán el nem végzett munkálatokat, azaz:

„[...] az orgona húzására megkívántató szíjjakat, a claviatura bészására megkívántató zár és az orgona koronáján fejül megkívántató ovális figura az urna helyett czirádákkal ellátva és megaranyozva ezúttal elmaradtak, kötelesek az év november elsejéig befejezni.”⁶⁴

Az orgonára végül összesen 960 forintot fizettek, amelyből Kónya István vég hagyománya 428 forint 40 dénár volt,⁶⁵ a többi a gyülekezet adományaiból gyűjtötték össze.⁶⁶

A hangszert viszonylag hamar kellett javítani, 1853-ban járt Középlakon orgona-ügyben Konnert József,⁶⁷ valamint 1858-ban is igazítottak az orgonán.⁶⁸ A 19. századból két orgonaigazításról van tudomásunk: 1891-ben egy tengelyt vásároltak az orgonához,⁶⁹ 1899-ben pedig az orgonaszíjhoz vásároltak két patingot.⁷⁰

Az orgona a századfordulóra már nagyobb javítást igényelt, ezért a gyülekezet orgonaalapot indított 1903-ban.⁷¹ Az 1905-ben életveszélyessé vált templomot lebontották, és az új templomba költöztették át az új orgonát. Ezen alkalommal, 1906. május 13-án a presbitérium elhatározta, hogy megjavíttatja az orgonát, és felhatalmazta az egyházi elöljáróságot, hogy „az orgona kijavítása iránt lépjen érintkezésbe alkalmas szakértővel és készíttessen költségvetést”.⁷² A lelkész május 24-én utazott Kolozsvárra az orgonajavítás ügyében,⁷³ és ott Váradi Miklós volt kolozsvári orgonaépítő révén lépett kapcsolatba Ország Sándor rákospalotai orgonaépítővel, aki hamarosan meg is küldte az orgona javítására tett árajánlatát. A presbitérium június 17-én tárgyalta meg az árajánlatot, amely a következő tételekből állt:⁷⁴

⁶³ Középlak lvt, PresbJkv 1848–1885, 30.

⁶⁴ Középlak lvt, C/14. Orgona készítése 1850. Konnert Márton és József elismervénye, 1850. október 20.

⁶⁵ KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 50.

⁶⁶ N. Ek. 1987, idézi Dávid István: *i. m.* 97.

⁶⁷ „Orgona tsinálót mikor Kolozsvárra küldöttem a szekeresnek fizettem 9 mfr.” KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 53.

⁶⁸ „Orgona igazításért az orgonaművésznek 6 mfr.” KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 57.

⁶⁹ KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 86.

⁷⁰ Uo. 105.

⁷¹ Uo. 114.

⁷² Középlak lvt, I/16, PresbJkv 1906–1921, 8.

⁷³ KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 121.

⁷⁴ Középlak lvt, I/16, PresbJkv 1906–1921, 16.

1. Orgona-takarítás és felállítás:	50 kor.
2. Orgona szelládáin és sípjain mutatkozó összes bajok	
3. Új fúvó alkalmazása háromszoros bőrrel bőrozve, jól összekötve, felül szélkibocsátó szeleppel, sárgásbarna papírral bevonva, két oldalon vasalással, a szükséges szélcsatornákkal:	160 kor.
4. Orgona lefestése, aranyozása:	100 kor.
5. Intonálása és hangolása:	72 kor.
Összesen:	482 kor.
6. Ha az orgona előljátszóvá lesz átalakítva, úgy szükséges egy teljesen új játékasztal diófa furnéros, politúros, celluloid billentyűk és ébenfa bill.:	150 kor.
7. Egy teljesen új gépezet, mely a játékasztal billentyűzetét a szélháda, illetve változatok egyes sípjaival összeköti:	120 kor.
Összesen:	752 kor. ⁷⁵

Mindezek mellett Ország Sándor utazási költséget, fuvart, két személyre kosztot és egy ember segítségét igényelte.⁷⁶ A presbitérium végül az első öt pontban foglaltakkal bízta meg a mestert, és nem igényelték a játszóasztal előre hozását.⁷⁷ Június 22-én az egyházközség végül 408 koronát fizetett ki az orgonajavításért és hangolásért.⁷⁸

Az orgonán ezután csak karbantartási munkákat végeztek az első világháború végéig. 1908-ban vásároltak patingot,⁷⁹ és a hangszer valószínűleg 1914-ben is jó állapotban volt.⁸⁰ Dávid István szerint homlokzati sípjait 1918-ban rekvirálták,⁸¹ de erről még nem került elő elsődleges forrás, mindenesetre 1928-ban jegyezték be az egyházközségi számadásba és vagyonleltárba, hogy az „orgona javításra vár”.⁸² A javítás azonban még váratott magára, egyházközségi orgonalapot csak 1938-ban indítottak, és 1939 után már nem említik.⁸³

Dávid István az orgona nagyméretű javítását 1939-re teszi, és az a véleménye, hogy ekkor alakították át azt előljátszóssá.⁸⁴ Az 1939-es egyházközségi számadásban viszont egyetlen, orgonával kapcsolatos kiadás található, amely szerint vásznat vettek az orgonához 85 lejért.⁸⁵ Ha az 1906-os számadásokból nem derülne ki egyértelműen, hogy Ország Sándort valóban csak az árajánlata első öt

⁷⁵ Középlak lvt, I/16, PresbJkv 1906–1921, 16.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Középlak lvt, I/16, PresbJkv 1906–1921, 17.

⁷⁸ KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 121.

⁷⁹ Uo. 126.

⁸⁰ Uo. 142.

⁸¹ Dávid István: *i. m.* 97.

⁸² KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 184.

⁸³ Uo. 223. és 225.

⁸⁴ Dávid István: *i. m.* 97.

⁸⁵ KolKalEhmLvt, Középlak-csomó nr. 225.

A középlaki orgona homlokzata

esztendőt. Az orgona jelenleg használható állapotban van, bár kissé le van hangolódva.”

pontjában szereplő munkáért fizették ki, azt hihetnők, hogy – ajánlatának további pontja értelmében – ő alakította át a hangszert előljárószóssá, ugyanis az új játszóasztal és a szükséges szerkezeti módosítások leírásai pontosan illenek az orgona mai állapothoz. Így azonban el kell fogadnunk, hogy az átalakítás nem Országh Sándor munkája, de azt sem tudjuk biztosan, hogy arra végül 1939-ben vagy pedig máskor kerülhetett sor.

Az orgona egyik fasispán a következő felirat található:

„Átfogó javítást végeztünk ezen orgonán: 1995. augusztus. Javította Nagy Ferenc ref. lelkipásztor, Bódis Miklós lelkipásztor – Topai Ferenc kurátor szolgálata idején. Az orgonának fent említett javításkor adtunk 20

Vajdakamarás

Egymanuálos, 5 regiszteres, mechanikus csúszkaládás, eredetileg hátuljárós, szíj húzó orgona.

Építette: Konnert József, 1851

Orgonaszekrény: háromosztatú (7–9–7) klasszicista jegyekkel

Diszpozíciója: Manuál C – c” 49

Bourdon 8’

Flöte 4’

Principal 2’

Piccolo 2’ (c’-től ismétlődik az oktáv)

Fagott 2’ (c’-től ismétlődik az oktáv)

Története

Az orgona első írásos említése az 1848–49-es egyházközségi számadásból való, amikor „az orgona csinálónak előpénz”-t fizettek 250 rénes forint értékben.⁸⁶ Az orgonán található felirat szerint:

„[...] a gróf Bethlen család hagyománya következtébe készült 1851. T. pap Gáspár Sámuel és segéd Gáspár Lajos, Rector Vincze István, d[omesticus] curator Szentgyörgyi István, egyházi Török István idejében. – Készítette Konnert József az ecclesia költségén.”⁸⁷

Az orgona ára 770 rénes forint volt, a maradék 520 forintot pedig az egyházközség gondnoka fizette ki Konnert Józsefnek 1851. télelő [december] 16. előtt.⁸⁸ Az orgonára 1862-ben tettek cirádákat 75 forintért,⁸⁹ 1872-ben szíjat vettek a fúvóhoz,⁹⁰ majd 1885-ben⁹¹ és 1888-ban igazították meg az orgonát.⁹² 1906-ban nagyobb méretű javítást végeztek a hangszeren. Ehhez a javításhoz a gyülekezet 40 korona 40 fillért gyűjtött össze,⁹³ a munkálatok pedig 38 korona 60 fillérbe kerültek.⁹⁴ Az első világháború előtt még egyszer, 1909-ben dolgoztak a hangszeren, az összegből ítélve úgy tűnik, hogy ekkor alakíthatták át előljátszóssá.⁹⁵

Az orgona további történetéről semmit nem tudunk 1944-ig. A lelképásztor jelentést készített 1944-ben azokról a károkról, amelyek a háború alatt keletkeztek. A lelkész többek között ezt jegyezte meg a háborús károkról szóló jelentésében:

A vajdakamarási orgona homlokzata

⁸⁶ A Vajdakamarási Református Egyházközség levéltára helyben (Vajdakamarás lvt), I/3, Egyházi számadások és jegyzőkönyvek 1803–1894, 91.

⁸⁷ *Névkönyv az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület számára*. Ev. Ref. Kollégium nyomdája, Kolozsvár, 1885. XXVIII, 20.

⁸⁸ A Széki Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei (SzékEhmLvt VizJkv) 28, 1848–1854, 188., Vajdakamarás lvt, I/3, 93.

⁸⁹ Vajdakamarás lvt, I/3, 140.

⁹⁰ Uo. I/3, 181.

⁹¹ *Orgona igazítás*. Vajdakamarás lvt, I/3, 333.

⁹² *Orgonaigazításért a kovácsnak*. Vajdakamarás lvt, VIII/B. nr. 20, 343.

⁹³ Vajdakamarás lvt, I/7, A vajdakamarási ev. ref. egyház aranykönyve, 19–23.

⁹⁴ Vajdakamarás lvt, I/7, 94.

⁹⁵ „Orgona megjavítottatott 73 kor 10 fill.” Vajdakamarás lvt, I/7, 95.

„A templomban mindössze az orgona rongálódott meg, úgyhogy egyelőre nem is lehet használni.”⁹⁶

A hangszeret nem használták 1982-ig. A lelkipásztor ez év január 10-én tartott presbiteri gyűlésen jelentette be, hogy az orgona javíttatását az egyházközség egyik tagja, „Varga József gagyi elvállalta egymaga”. Akkorra már meg-egyeztek a szilágyballai Domokos Cs. Domokos orgonajavítóval, és arról volt szó, hogy a mester az év végéig be is fejezi az orgona javítását.

Érdekes a presbitérium reakciója: „a presbitérium csodálkozással, de jó néven veszi az orgona megjavíttatását”.⁹⁷ Az orgonajavítás története így hangzik a lelkipásztor előadásában:

„1982 tavaszán Varga József gagyi megbízott azzal, hogy orgona javításához mestert keressek. Sikerült is Csoma István kolozsvári mesterrel (aki Magyarországon lakott, de hosszú időt töltött Kolozsváron) beszélni, aki kijött ide és megnézte az orgonát. Véleménye ez volt: javíthatatlan. Ha kerül valaki, akinek kell az orgona, 2000, azaz kettőezer lejért adjuk el, mert jól járunk. Ezzel ő elment. Hosszas utánajárás következett; végül elhoztuk a szilágyballai orgonamester Domokos Cs. Domokost (baptista egyház tagja) és megnézte az orgonának nevezett ládát, pár darab fasípot, a pár darab összetört fémsípval és sípházzal ellátva. Véleménye ez volt: az orgonát meg tudom javítani, és ha Isten megsegít – megegyezünk – és a munkát elvégzem ez év októberére. A megegyezés megtörtént. Az összeg hatalmas: 120 000 lej. Ezt az összeget egyedül Varga József gagyi fizette ki, és ajándékként a Vajdakamarási Református Egyházközségnek adományozta. Óhaja ennyi: 'Egy emléktáblát tetessenek az orgonára, hogy fennmaradjon nevem az én unokáimnak is az emlékezetében.' Ezt az óhaját a presbitérium nagylelkűen engedélyezte.”⁹⁸

Domokos Cs. Domokos október végére fejezte be a hangszer javítását:

„1982. október 31-én, a reformáció emlékűnnepén, az úrvacsora osztás alkalmával, nagy sűrű gyülekezet jelenlétében szólalt meg pontosan 38 évi hallgatás után.”⁹⁹

Ha a hangszeret nem 1909-ben alakították át előljátszóssá, akkor ezt a munkát Domokos Cs. Domokos végezte el.

⁹⁶ EREL, A Kolozsvári Református Egyházmegye levéltára (KvEhmLvt), Vajdakamarás-csomó 56/2, 863/1944.

⁹⁷ Vajdakamarás lvt, A Vajdakamarási Református Egyházközség presbiteri gyűlések jegyzőkönyve (PresbJkv) 1980–2001, 35.

⁹⁸ Vajdakamarás lvt, PresbJkv 1980–2001, 45.

⁹⁹ Uo. 44.

A presbitériumi jegyzőkönyv itt nagyvonalúan kezeli a dátumokat, ugyanis a presbitérium az október 31-i ünnepségen elhangzott orgonaszó említése után tárgyalja az október 14-i orgonaszentelési ünnepséget, és ekkor vették tervbe a püspök meghívását is.¹⁰⁰ Valószínű, hogy az orgonaszentelési ünnepséget nem október, hanem november 14-re tervezték.

Albert József kolozsvári orgonaépítő 2006-ban restaurálta ezt a hangszert. Az orgonaszekrényt kijavította, a fűvót újrabőrözte, felújította a fém-síp-állományt, restaurálta a fasípokat, s az orgonát egy Laukhuff márkájú villanymotorral látta el. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a Piccolo és Fagott regiszterek javítására már nem jutott anyagi fedezet, így azok nem működnek.

A vajdakamarási orgona játszóasztalának eredeti helye

Összefoglalás

Az öt orgona történetéből megállapíthatjuk, hogy Konnert Márton és József eddig ismert munkássága csak egy bő évtizedet fog át, azelőttől csak egy adatunk van Konnert Mártonról, 1853-tól kezdődően pedig semmi adatunk nincs Konnert Józsefről.

Sikerült viszont tisztázni, hogy a vajdakamarási orgonát biztosan Konnert József építette, a középlaki orgona építését apjával együtt végezte el, a szucságit pedig Konnert Márton fejezte be.

Sok megválaszolatlan kérdés maradt még a kendilónai orgona történetével kapcsolatosan, illetve még arra sem derült fény, hogy a Konnert orgonaépítő család milyen szerepet játszott a désaknai első orgona vásárlásában és felállításában.

Tudjuk, hogy Konnert Márton 1808. április 25-én feleségül vette Susanna Treztert, és hogy ugyanabban az évben javította a kolozsvári Külmagyar-utcai református templom orgonáját. Ezek szerint Konnert már bizonyosan állandó kolozsvári lakos volt ebben az évben, orgonaépítő műhelyt nyitott és családot alapított. Élete első 37 évéről viszont semmit sem tudunk, és azt is homály fedi, hogy hol tanulta mesterségét, kinek lehetett tanítványa és mikor telepedett le Kolozsváron. Konnert József 1853 utáni munkásságának és családi életének tisztázásához szintén újabb kutatások szükségesek.

¹⁰⁰ Vajdakamarás lvt, PresbJkv 1980–2001, 45.

Felhasznált irodalom és források

Irodalom

- A temesvári Universitatea de Vest egyetem interneten elérhető orgonarepertóriuma.
http://www.monografia-orgilor.uvt.ro/NEW/viewGuest.php?id_fisa_documentara = 1513(2013. június 6.).
- Binder, Hermann: *Orgeln in Siebenbürgen*. Gehann Musik Verlag, Kludenbach 2000.
- Dávid István: *Műemlék orgonák Erdélyben*. Polis Könyvkiadó – Balassi Könyvkiadó Kolozsvár – Budapest 1996.
- Kiss István: A Dési Református Egyházmegye történeti névtára. In: *Református Szemle* 1999/4, 305–319.
- Névkönyv az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület számára*. Ev. Ref. Kollégium nyomdája, Kolozsvár 1885.

Levéltári források

- A Désaknai Református Egyházközség levéltára helyben (Désakna lvt), I/2 Levéltári Lajstromkönyv 1966.
- A Dési Református Egyházmegye levéltára, Désakna-csomó nr. 66, 67.
- A Dési Református Egyházmegye levéltára (DésEhmLvt), Kendilóna-csomó nr. 19. Kendilóna-csomó b nr. 150. és 151.
- A Dési Református Egyházmegye levéltára, VizJkv II/5, 1836–1842, II/7, 1852–1860.
- A Kolozs-Kalotai Református Egyházmegye levéltára (KolKalEhmLvt), Szucság-csomó nr. 32, 33. Középlak-csomó nr. 45, 50, 53, 57, 86, 121, 126, 142, 184, 223, 225.
- A Kolozsvári Evangélikus Egyházközség halálozási anyakönyve 1837–1875, 71/6.
- A Középlaki Református Egyházközség levéltára helyben (Középlak lvt.). Az egyházközség és Konnert Márton és József között megkötött szerződés 1850. augusztus 16-ról. Jelzet nélkül. Nyugta 400 rénes forint kifizetéséről Konnert József és Márton aláírásával. 1850. október 20. Jelzet nélkül.
- A Középlaki Református Egyházközség levéltára helyben, I/12, a Középlaki Ev. Ref. Nemes Sz. Ekklesia határozati jegyzőkönyve (PresbJkv) 1848–1885; I/16, 1906–1921.
- A Középlaki Református Egyházközség levéltára helyben, C/14. Orgona készítése 1850. Konnert Márton és József elismervénye, 1850. október 20.
- A Római-katolikus Plébánia házasságkötési anyakönyve (ROLKm) 1808–1824, 71/6, 71/42, 71/57, 71/59.
- A Széki Református Egyházmegye Levéltára (SzékEhmLvt) VizJkv 28, 1848–1854.
- A Szucsági Református Egyházközség levéltára helyben (Szucság lvt), I/15, A Szucsági Református Egyház Aranykönyve, 25–26.
- A Szucsági Református Egyházközség levéltára helyben C/31, Vagyon ügyek 1820–1916. Vagyonleltár 1907.
- A Vajdakamarási Református Egyházközség levéltára helyben (Vajdakamarás lvt), I/3, Egyházi számadások és jegyzőkönyvek 1803–1894, 1848–49-es számadás; I/7, A vajdakamarási ev. ref. egyház aranykönyve, 19–23; VIII/B. nr. 20.
- A Vajdakamarási Református Egyházközség levéltára helyben, Presbiteri gyűlések jegyzőkönyve PresbJkv 1980–2001.
- Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának Levéltára (IgtanLvt), A 14 EREK vagyonleltára (1948), Kendilóna.

- Az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár (EREL), fasc. XIII. nr. 107., inter acta. EREL, a Dési Református Egyházmegye levéltára, Kendilóna-csomó nr. 19.
- EREL, a Dési Református Egyházmegye Levéltára (DésEhmLvt), Vizitációs jegyzőkönyvek (VizJkv) II/6, 1843–1852, II/7, 1852–1860.
- EREL, Kolozs-Kalotai Református Egyházmegye levéltára (KolKalEhmLvt), Szucság-csomó nr. 32, 33, 34, 36, 96, 114, 131, 144.
- EREL, a Kolozsvári Református Egyházmegye levéltára (KvEhmLvt), Vajdakamarás-csomó 56/2, 863/1944.
- EREL, Püspöki levéltár (Püspöki lvt), DésEhm VizJkv 1893, 1894, 1895, 1896, 1897.
- Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Fond 71, Anyakönyvek gyűjteménye (ROLKm 71).